

Csendőrök, rongyosok

(1. rész)

Történeti áttekintés a közbiztonság őreiről

A voronyezsi fogolytáborban még az ötvenes évek elején is ezrével voltak magyarok. Ekkoriban „tudatformáló” szórakozásként gyakran vetítettek honi készítésű filmeket. Szabó Pál trilógiájából, a Talpalatnyi föld címmel vetítésre került alkotás bemutatásakor a nézőtéren csillapíthatatlan taps- és hangorkán tört ki, amikor a vásznon megjelent a feszes tartású, kakastollas csendőrijárőr. Hasonló történt két évtizeddel később azon erdélyi színházakban, ahol horthysta egyenruhában léptek pódiumra A tizedes és a többiek szereplői, szabályos őrjöngésig fajult a tetszésnyilvánítás, az idősebbek zárt ajakkal dúdolták a Romániában is betiltott, úgynevezett irredenta dalt, a Honvéd áll a Hargitánt.

Példák özönét említhetném annak magyarázatául, hogy barátaim, ismerőseim tanácsa, lebeszélése dacára belegázoltam a feneketlen mélységű mocsárba. A kíváncsiságon túl legfőképpen az a fajta oknyomozás vezérelte kutatásaimat (vagy kéttucatnyi hazai és emigrációs megjelenetű könyv, bírósági vallomás, napló alapján), amely nélkül nincs hiteles, elfogultságot nélkülöző történetírás. Ahhoz a nemzedékhez tartozom, amely már a perbe fogott csendőrök, rongyosgárdisták elítélése után született, de még találkozhatam személyesen itthon és Nyugaton az 1945 után kiátkozottakkal, szörnyen megkínzottakkal, véltlenekkel, bűnösökkel egyaránt. Ami közös volt – maradt – bennük, a cáfolhatatlan tény, nevezetesen a nemzethűség, a fegyelem, a nép-, a szülőföld végtelen szeretete, a holtig tartó bajtársiasság. Kétségtelen, hogy rájuk is vo-

natkozik a „nem mind arany, ami fénylik” közmondás bölcsessége. Ennek földérintésére is teszünk némi szolid kísérletet!

Fegyveres emberek

A Váradi Káptalanság fennmaradt jegyzőkönyvei érdekes összegzést adnak a középkori közbiztonsági viszonyokról, de elsősorban a bírósági döntéseket, azok végrehajtását írják le, és nem részletezik a „nyomozószervek” működését. Ami érthető is, hiszen a 15. század derekán, VII. Károly francia király uralkodása idején létrehozott zsandárság (gens d'armes – fegyveres emberek) azt kapta feladatul, hogy rendet tartson a főleg zsoldosokat tömörítő hadseregben. Ezek a tábori rendőrök háborúviselt, jó magaviseletű egyénekből toborzódtak, és hasznosságukat

tapasztalva a koronás fők mind szélesebb hatáskört, több pénzt biztosítottak számukra.

A lovas alakulatokat „escadron”-oknak nevezték, XIV. Lajos uralkodásától (1643–1715) a belső biztonsági szolgálat ellátásáért feleltek, békeidőkben segítettek a polgári rendőrségnek is. A francia forradalom kitörésekor fölszámolták a királyi zsandárságot, ám röviddel később Napóleon célszerűnek vélte az újjászervezést, mert kellett az ország határainak védelméhez, a belbiztonság tekintélyelvűségéhez, az elfoglalt területek lakosságának kordában tartásához, alkalmasint az életmentéshez, az önmagukról megfélelmezett katonák fegyelmezéséhez.

Az Osztrák-Magyar Monarchiában is próbálkoztak hasonlóval, de elsősorban a kényszerrel sorozott rekrutaszökevények elfogására és a rohamosan gyarapodó betyárok üldözésére képezték ki a jelentkezőket a szabadságharc kitöréséig, majd I. Ferenc József császár 1849. július közepén Kempen Jánost nevezte ki az átalakítandó zsandárság felügyelőjévé. Főleg önkénteseket kerestek, hirdetményekkel csábítva az érdeklődőket, többek között azt ígérve: *„Ő Felseje úgy akarja, hogy a testület legénysége, amely a hadsereg legbátrabbjaiból és legmegbízhatóbbjaiból választatik ki, különös tiszteletben részesüljön. A zsandárság által végrehajtandó felsőbb parancsnoknak tehát mindenki feltétlenül engedelmeskedni köteles. Az ezeknek ellenszegülő bármely egyén a legnagyobb szigorral megbüntettetik.”*

Az első két ezredet – érthető okokból – Magyarországon, Pozsonyban és Győrött állították fel, de ezeket a következő esztendő júniusában feloszlatták, és a birodalom területén, Bécstől Páduáig, Kassától Nagyszebenig, Pesttől Grazig létrehozott 16 ezredbe vezényelték a legény-

séget, tiszteket. Kempen János elképzelése szerint a bűnözés megelőzése érdekében az őrsők létszámának egyharmada járőrszolgálatot teljesített, és a portyázások alatt észlelt kihágásokat, törvénysértéseket azonnal elintézték, a nagyobb ügyeket közvetlen parancsnokuknak jelentették. A járőr mindig két főből állt, az idősebbik, tapasztaltabb oktatta a fiatalabbat, és mert a zsandárok alig 12 százaléka rendelkezett lóval, gyalog járták a falvakat, tanyákat, járatlan utakat, ösvényeket.

Az abszolutizmusra törekvés támogatója, Alexander Bach belügyminiszter könyörtelen hajszát indított a birodalom területén élő nemzetiségek függetlenségi mozgalmának elfojtására, politikai célokra is használta a zsandárokat, hiszen velük figyeltette (a titkosügynökök mellett) a gyanús papokat, tanítókat, diákokat. Közutalat vette körül, hiszen a felelősségre vontak védekezési esélye a nullával volt egyenlő, mert a „rend” órének vallomása önmagában bizonyító erővel bírt. Különösen a feljelentési kötelezettség elmulasztásakor: tilos volt idegen személyek éjszakai befogadása, és kötelező a szálláskereső zsandárkézre adása. Kempen jelentése szerint 1849-től 1855-ig 7545 hazaárulási pert tárgyalt a bécsi haditörvényszék, ám rendészeti adatokat hiába keresünk a felsorolásban, csupán a letartóztatottakért adott jutalmakat említették.

„Bach azt a nagy hibát követte el, hogy a zsandárságot elsősorban politikai célokra alkalmazta, s a birodalmi egység eszközévé tette. A zsandárság a kopó szerepére volt kénytelen lealacsonyodni, többet foglalkozott a politikai bűnösök vagy gyanúsak üldözésével, mint a közbiztonság megvédelmezésével. A zsandár egyenruhában, rézhegyű sisakkal, főleg nappal üldözte a betyárt és zsványt. Nyílt csatá-

ban akarta legyőzni a társadalom ellenségeit. A néphumor elnevezte harisnak, mert már messziről elárulta hollétét, hogy a gonosztevő menekülhessen.”

A kiegyezést követő években ilyen és ehhez hasonló vélemények láttak napvilágot a sajtóban, amikor a nyilvánosság bevonásával firtatták, hogy a francia nyelvben használt „gendarme” szó fordítható nemzetőrnek is, magyarul pedig lehet csendőr. Bárczi értelmező szótára szerint 1834 körül keletkezhetett Erdélyben, de a képviselőház 1873. február 8-án tartott ülésén említették először hivatalosan, az 1873. évi XXI. törvénycikk XV. fejezetének 5. pontja „erdélyi csendőrség”-et fogalmazott a költségvetési keret elfogadásakor. A kifejezés 1881-től 1945-ig kapott létjogosultságot, így jelölve a városokon kívüli területeken közbiztonsági szolgálatot teljesítő testülethez tartozókat.

A XIX. század elején még jó néhány vármegyében működött a pandúrság intézménye, de illetményüket nem az államtól kapták, és alacsony javadalmazásukból kellett fedezniük a lótartást, egyenruhát, fegyverzetet. Ezért kevesen tekintették hivatásuknak a szolgálatot, rendszeres kiképzést sem kaptak, és csökkentette kedvüket, hogy a megye határán túl nem nyomozhattak, nem üldözhatték a gonosztevőt; a menekülők elfogására parányi lehetőség adódott, mert a csínytevések elkövetőit a lakosság sokszor segítette. A perzsa eredetű betyár kifejezés pusztai rablót jelent, Magyarországra a törökök „hozták”, a duhajkodó, dologkerülő, gonosztevő egyének gyűjtőneve lett, ám a szegényebb réteg rokonszenvezett velük. Télen meghúzódhattak náluk, etették-itatták a szegénylegényeket, a csárdák tulajdonosai, az orgazdák még a legelvetemeltebbeket is bújtatták az őket üldöző, idegen nyelven beszélő zsandárok elől. Per-

sze, nem teljesen önzetlenül, hiszen az alig 3200 kilométernyi kiépített úton közlekedtek a postakocsik, hintók, batárok, értékes árukat fuvarozó szekerek, és szinte kockázat nélkül lehetett fosztogatni. Az is előfordult, hogy összejátszottak a nyomor szintjén tengődő fegyveresekkel.

„Voltak ugyan kitűnő csendbiztosok, mint például Bornemissza vagy másként »Barna Miska«, aki hely- és emberismerete mellett tizenkét beosztottjával maga is zsványnak öltözött át, nagyobb szolgálatot tett a közbiztonságnak, mint az egész terület zsandársága. De a jó szolgálatok nem voltak általánosak, sőt, gyakran előfordultak esetek, hogy a pandúr megegyezett a zsvánnyal a társadalom rovására. A két rendszer közötti különbséget legjobban jellemzi Fazekas Dávid híres betyár, aki Rózsa Sándorral leginkább képviselte a Bach-korszak betyárromantikáját, s kik mindketten nagyon jól ismerték mind a pandúr-, mind a zsandárkorszakot. Uram, felelt Fazekas Dávid a kérdezőnek, mégis jobb ránk nézve a komisszárius (a pandúr), mint a zsandár, mert bár a zsandár nehezebben fog el, de ha elfogott, attól többé nem szabadulhatok, holott a komisszáriussal könnyű kiegyezni.”

Ne feledjük, hogy az egyeduralkodás megerősítésének esztendei alatt számos ígérettel, borral, nótával csábították elsősorban a vagyontalan családok fiait katonának, és a jelentkezők 12-16 évig szolgálhatták a császárt teljesen idegen országokban. Alkalmasint igyekeztek odébbállni, és felcaptak csavargónak, erdőlakónak, de félrevezető lenne azonosságjel tenni az 1848 előtti, majd az azt követő, a kiegyezésig tartó korszak útonállóival. A XIX. század elejétől a szabadságharc kitöréséig java részük közönséges bűnözőként fosztogatott szegényt, gazdagot, templomokat rabolt ki, legyilkolt fia-

talokat, öregeket. Ám a következő alighúsz esztendőben annyit változott a helyzet, hogy az osztrákokat végtelenségig utáló magyarok helyettük is cselekvő „osztornak” tekintették az árvalányhajas főfedővel, cifra szűrben, subában vágózó, fokost lengető törvényen kívülieket. Akadtak börtönviselt honvédtisztek, bosszúra szomjas kisbirtokosok. Ők alkalomszerűen vitéztek „úri betyárként” a németül beszélő zsandárokkal, a vétlen polgárokat békén hagyták, de szívesen látogattak a megtorlásban való részvételükért birtokot kapott idegenek otthonába, és sápot szedtek a betolakodóktól.

A közbiztonsági állapotok 1867-től fokozatosan romlottak, elsősorban azért, mert a liberális osztrák párt követelésére látványosan csökkentették 1860 után a zsandárság katonai jellegét, ekkor rendszerezítették az annyiszor bírált sisak helyett a polgáriasabb kakastollas kalapot. A kiegyezés évében feloszlatták a bécsi udvar hatáskörébe tartozó rendfenntartó ezredeket, és a magyar kormányra bízta, miképpen veri bilincsbe az „eltévelyedett erkölcsű embereket”. Ráday Gedeon gróf, Mészáros Lázár, Dembinsky majd Bem József segédtszjtje 1868–1871 között teljes hatalommal rendelkező királyi biztosként számolta fel a Szeged környéki betyárvilágot, elfogatta Rózsa Sándort, és ezzel kezdetét vette az egész ország területére kiterjedő Magyar Királyi Csendőrség szervezése, a törvényjavaslat fogalmazása. Tisza Kálmán miniszterelnök 1880. november 29-én ismertette 11 szakaszból álló elképzelését az országgyűlési képviselőkkel.

1. A közbiztonság ellátására egy katonailag szervezett őrtestület, a magyar királyi csendőrség felállítása.

2. Az ország területének – Erdélyt is beleértve – hat csendőrpáncsnokságra

osztása, amelyek kiterjedését a belügyminiszter szükség szerint megváltoztathatja.

3. Elsőként az Erdélyi Csendőrség érintetlenül hagyása: az ország többi részében a csendőrpáncsnokságok felállítása, mégpedig a másodikat Szegeden 1882. január 1- jére, a harmadikat Budapesten, a negyediket Kassán, az ötödiket Pozsonyban és a hatodikat Székesfehérvárott, ahogyan azt az országgyűlés majd elrendeli, és célszerűnek tartja.

4. Ahol a Csendőrség intézménye életbe lép, ott a vármegyék költségvetésükből hagyják ki a közbiztonsági közegek fenntartására előirányzott költségeket.

5. Más helyen közbiztonsági szolgálatot teljesítő és a csendőrségi szolgálatra alkalmas egyéneket a Csendőrség vegye át. Az új testület jövőbeli kiegészítéséről a törvényhozás intézkedik.

6. A belügyminiszter adjon végkielégítést azoknak a rendőri közegeknek, akik csendőrségi szolgálatra nem alkalmasak.

7. A Csendőrséget a belügy- és a honvédelmi miniszter alá rendeljék.

8. A csendőrtisztek kinevezését mindig a király eszközölje.

9. A Csendőrség minden tagja nyugdíjképes legyen.

10. A második páncsnokság felállításának költségeit a belügyminiszternek bocsássák rendelkezésére.

11. A törvény végrehajtásának kötelezettségével a belügy- és a honvédelmi minisztereket bízzák meg.

A szöveg még kiegészült a-tól g-ig alpontokkal, és a véderőbizottság tagjaitól azt kérték, hogy az 1881. január 17-i ülésen szavazásra alkalmasként terjesszék elő. A horvátországi küldöttek nem vehettek részt a döntésben, de a 415 magyar honatyából 149-en igennel, 132-en nemmel voksoltak, 134-en voltak távol. Ebben a szoros küzdelemben a bizonytalan-

codás, a múltbeli kellemetlen emlékek özöne, a túlkapasóktól való félelem, hogy elképzelhető-e máról holnapra az erkölcsi, emberi lépésváltás. Erre a latolgotásra utal az alábbi idézet:

„...kiknek mindegyike egyetértett abban, hogy a jelenlegi közbiztonsági állapotok felette hiányosak, s hogy e törvényjavaslat tényleg az állami élet fejlődésének előmozdítására, biztosítására és megszilárdítására hivatott. A csendőrség katonai szervezetségére azért van szükség, mert a jelen hiányos közbiztonsági állapotának egyik legfőbb oka a meglévő megyei közbiztonsági szervek fegyelmezetlenségében keresendő, akiktől gyakran önfeláldozást kívánó szolgálat és ügybuzgalom meg nem követelhető, viszont az állampolgár, aki verejtékével szerzett módon adózik az állam fenntartásáért, joggal követelheti, hogy szerzeménye és saját személyének biztonsága az állam által biztosítottassék.”

Heves összecsapások dúltak az öltözteti szabályzat megfogalmazásának tárgyalásain is 1880-ban, legfőképpen Szende Béla honvédelmi miniszter, a kellemetlen-séig nyakas magyar ember révén, aki haláláig zsinóros nadrágba, hosszú szárú csizmába öltözve, ragaszkodott a hagyományokhoz. Sehogyan sem akart megbárátkozni a „német” tollas kalappal, valami székelyes, netán pörge szélű csárdás „bré” lett volna szerinte az igazi, de Török Ferenc csendőrpáncsnok meggyőzte, hogy az éberség jelképe nem lehet akármilyen. Egyetértésük 1945-ig diadalmaskodott!

„A szolgálatban való viselkedés...”

Jókora fába vágják fejszéküket az 1881. október 1-jén megjelent, Utasítás a m. kir. Csendőrség számára című, 192 ol-

dalas kötet szerzői, hiszen az érintetteknek ehhez kellett igazítaniuk a szervezettel kapcsolatos teendőket. Hogy kiket, milyen feltételekkel alkalmazhatnak, kiképzés, előléptetés, fegyverzet, ruházat, fizetés, nősülés, jogok, kötelezettségek, a letartóztatások módjai, tennivalók ellenszegülés esetén, magatartás népcsődulet esetén, a járórok nappali és éjszakai viselkedésének szabályai. A parancsnokok sem lehetnek könnyű helyzetben, mert a csendőrkerületek két-három vármegyére terjedtek, és nem csupán a szolgálat irányítása volt a feladatuk: gondoskodtak a legénység elhelyezéséről, ételmezéséről, a portyázási útvonalak kijelöléséről, a hatóránkénti pihenő biztosításáról, a szükséges utánpótlás kiválogatásáról.

Próbaszolgálatosnak azok a feddhetetlen előéletű, katonai szolgálatuknak eleget tett, magyar állampolgárságú, húsz és negyven év közötti életkorú, írni, olvasni, számolni tudó, megfelelő szellemi képességű, 163 centiméternél nem alacsonyabb, nőtlen vagy gyermek nélküli özvegy férfiak jelentkezettek, akik vállalták a szigorú feltételeket, és azt, hogy alkalmasságuk esetén először három évre kötnek szerződést, amit később esztendőnként hosszabbíthatnak. A tiszteket másképpen „válogatták”, hiszen kezdetben arra törekedtek, hogy az 1881. évi III. törvénycikk 6. szakasza alapján a vármegyénél előzőleg közbiztonsági szolgálatban levő csendbiztosoknak adjanak rendfokozatot, illetve a már kipróbált, általános műveltséggel is rendelkező nőtlen altiszteket küldjék iskolába, hogy sikeres vizgájukat követően hadapródként végezhesék munkájukat.

Az imént említett 1881-es Utasítás szerint az egy csendőrkerület állományában levők tíz százaléka lehetett házas, bár később ezt az arányszámot felemelték, de

a harmincadik életév betöltése előtt nem nősülhettek, és azt is kikötötték, hogy mi-féle lehet a menyasszony. A családi és magánéletnek kifogástalannak kellett lennie, semmiféle ajándékot, még harapnivalót sem fogadhattak el szolgálati idő alatt, ilyenkor étkezés céljából nem léphettek vendéglőbe, kocsmába, szeszes italt nem fogyaszthattak. Szabadidejükben sem látogathattak kétes hírű helyeket, nem mutatkozhattak prostituáltakkal, tilos volt a tivornyázás, pénzben kártyázás, eladósdás. Talán túlzásba vitték a regulákat, de az erre vonatkozó hivatalos vélemény érthetővé teszi az intézmény jó hírnevének őrzésére törekvés okait.

„Külön csendőrerények fejlődtek ki, amelyek más emberben is meglehettek ugyan, de nem állt módjukban azokat gyakorolni is, míg a csendőröknek ezek tulajdonában kell lennie. Ilyenek voltak a pártatlanság és igazságszeretet, az önzetlenség és megvesztegethetetlenség, a bajtársiasság és hivatásszeretet. Magánélete szolgálati feladataival párhuzamos, mert aki másoktól törvénytiszteletet és erkölcsösséget kíván, annak elsősorban magának kell példát mutatnia. Élettársát és szórakozásait is meg kellett tehát válogatnia, s aki mindezen kívánalmaknak nem tudott megfelelni, az nem lehetett, illetve nem maradhatott a testület tagja. Kifejezetten erkölcsi testület, mely e tekintetben – különösen faluhelyen – közvetlenül a papság után következett.”

Az első fél évtizedben derekas kitartással, férfias bátorságukkal, a baleseteknél nyújtott segítségükkel gyorsan kivívták a lakosság rokonszenvét. Különösen a dühöngő tűzvészek alkalmával tanúsított vagyoni- és életmentéseikkel bizonyították önfeláldozó hajlandóságukat, az országos csapások előidézte nyomor enyhítésére indított gyűjtés végén tetemes ado-

mányt jelentettek a csendőrök fillérei. A II. és VI. kerület területén 1886-ban kezdődött rablóüldözések is komoly próbára tették a kakastollasokat, hiszen az idegen földről jött, vagy börtönökből szökött gonosztevőktől félték a polgárok, ezért nem is segítették az üldözőket, pedig rájuk fért volna, mert egy csendőrhöz átlagban 27,7 négyzetkilométernyi terület, és 1500 személy tartozott. A csendőrség teljes létszáma 10 406 fő volt, ebből 266 tiszt, két tábornokkal az élen, és a felügyeletük alá tartozó, többnemzetiségű kerületekben közel 14 millióan éltek. Nemcsak a lopások, rablások, fosztogatások, betörések, gyilkosságok számának növekedése indokolta a mind erőteljesebb tempót, de az 1890 tavaszán megindult európai munkásmozgalmak hazánkat is érintő hullámai indokoltá tették az erélyes intézkedéseket.

Még sikerült különösebben durva beavatkozás nélkül csitítgatni a felhervelt indulatokat, de az április 23-án kelt honvédelmi miniszteri rendeletben a hadgyakorlatok fontosságát helyezték előtérbe, I. Ferenc József uralkodásának 40. évfordulójának emlékére jubileumi érmét alapított a fegyveres hatalom és a csendőrség számára. Valami érlelődött, készülődött, ám a felszín alatt bujkáló agrárszociális indulatokra gyógyítólag hatottak a jobb termésviszonyok, enyhítették a véglegesített csendőrökre vonatkozó szigort, engedélyezték például a takarodón túli korlátlan kimaradást, háromszentdönyi szolgálat után eltörölték a fenytésekkel járó hátrányokat. Az 1908-as jelentés adataiból azonban pontosan érzékelhető a fogatékosságok szaporodása. Az önszántukból kilépett 311 kakastollasból 6 megszökött, fegyelmi és haditörvényszéki döntéssel 81 személyt távolítottak el, ami elég magas arány, de mutathatta a kérlel-

hetetlen szigort is. A hirtelenjében megüresedett 1000 legénységi helyet sikerült a tömegével jelentkezőkből feltölteni, ám a négy hónapra tervezett tanfolyamokon el-sajátítottak nem biztattak komolyabb sikerrel. A honvédelmi miniszter engedélyezte, hogy a nősülési okokból leszereltek kiválójait visszavegyék, kapjanak lakást vagy lakbérváltságot, és ezzel a döntéssel megszüntette a létszámhullámzást.

Ne részletezzük az I. világháború eseményeit, hogy milyen feladatokat kaptak a fronton, a hátszágban, de érdemes elgondolkodni azon, hogy a Forradalmi Kormányzótanács Belügyi Népbiztossága az 1919. március 26-án kelt I.B.M.-számú rendeletével miért vezényelte a csendőrséget és a rendőrséget a Vörös Őrség kötetlékébe. Elfogadható érv lehet a tapasztalatlanság, hiszen semmiféle bűnüldözési gyakorlattal nem rendelkeztek a népbiztosok, a rögtönítélő – politikai – határozatokkal nem vethettek gátat a zavarosban halászatok ténykedéseinek. Ami viszont cáfolhatatlan ténye a diktatúrának, 250 lakosra jutott egy vörösőr. A Leninfiúk országában a fegyverrel rendelkező, leszerelt katonák, munkakerülő lumpenek garázdálkodtak a városokban és falvakban, de a proletárdiktatúra 133 napja alatt gyakran tanították mőresre a tanyákra merészkedő fosztogatókat.

A kommunisták hatalmának megdöntésére szervezkedő politikusokból 1919. május 5-én Károlyi Gyula alakított ellenkormányt Aradon, és ezzel egy időben Bethlen Istán állt a mozgalom élére Bécsben, Teleki Pállal. A katonai erők összefogásában fontos szerepet játszott a csendőrség jelentős része, részben nekik volt köszönhető, hogy amikor Horthy Miklós 1919. június 6-án Szegedre érkezett, mint a hadügyi tárca tulajdonosa, alig koráb-

ban Hrabák István csendőr főhadnagy géppuskás századának támogatásával rajtaütött a Tisza-parti laktanyák helyőrségein, és lefegyverezte a Tanácsköztársasághoz hű katonákat. Tömegével jelentkezték a kakastollasok, akiket egyik korábbi parancsnokuk, Goreczky Gyula esketett fel, és az erősödő Nemzeti Hadsereg különítményeseivel karöltve részesei voltak a fehérterrorként emlegetett elszámoltatásoknak, ám Prónay legényeinek közreműködése nélkül másképpen végződik Ausztria és Magyarország jó néhány kilométeres határának kijelölése. Sopron úgy lett a „leghűségesebb város”, hogy a rongyosgárdisták elüldözték a területfoglaló osztrák csendőröket, és jelenlétükkel biztosságot adtak a népszavazásra készülő, de megfélemlített lakosságnak.

A trianoni békeparancsnak engedelmeskedni nem akarók egyike a kecskeméti tanyavilágból származó Héjjas Iván, a Monarchia bátor katonája, aki páratlan hősiességgel hozta haza sértetlenül egész repülőszázadát a frontról. Nem akart részt venni Kun Béla szedett-vedett dandárjainak harcaiban, de mindenáron fegyverekhez akart jutni, ezért felemás ruhába öltözött barátaival, fronttapasztalatokkal rendelkezőkkel, bujkáló csendőrökkel gerillatámadásokkal zavarta a veszthelyeket létesítő bőrkabátosokat. Később a bevonuló románokat üldözték, és a sok kis Pancho Villa támogatókra lelt a köncsögi, helvéciai, ballószögi, izsáki puszták nád-tetős paticsházaiban, akácok sűréjében. Az antant tábornoka vérdíjat tűzött ki a Horthynak már felesküdt rongyosokra, ám a Duna-Tisza-közi buckák ismerőit, akár betyár őseiket, nehéz volt nyakon csípni.

Az országot darabjaira szaggató nagyhatalmak utasítása szerint 1921. augusztus 21-én kellett átadni a csehek által

megszállt területektől a szerbek elfoglalta részig húzódó, körülbelül 200 kilométer hosszú, 30-40 kilométer mélységű területet Ausztriának, ahonnan elvezényelték a magyar csapatokat, áthelyezték a hivatalos közegeket, így magukra maradtak a helybéliek. A rongyosok kis hadsereggé szerveződtek, 40-60 fős szakaszokban vettek részt a rajtaütésekben, virtuskodtak a halállal, és fanatikus hazaszeretetükkel magyarázható, hogy szembeszálltak a tízszeres túlerővel érkező Volkswehr reguláris hadseregével, visszazorítva őket a régi határon. Az ágfalvai, pinkafői, felsőöri, brucki, salamonfalvai, pörgölényi, kirschschlagi, nezsideri, sásonyi, császárkőbányai, feketevárosi, széleskúti, szentgotthárdi, gyanafalvai, lándzséri, szentmargitai ütközetek irdatlan embervesztései sem tántorították el a sebesülten is végsőkig csatázókat.

A békés években hadászati szakértők elemezték a vak engedelmesség okait, hogy valamennyi öngyilkos bevetésre egységesen jelentkeztek, és nem lehetett meghátrálni, magukra hagyni haldokló társukat. Ne feledjük, hogy rájuk nem vonatkozott a nemzetközi hadifogolyegyezmény, kivégezheték őket indoklás nélkül, hiszen partizánok voltak. A szeptemberi hetekben sorra aratták győzelmeiket, pedig nem kaptak utánpótlást, kötszert, élelmet, maguk gondoskodtak hiányaik pótlásáról, mert a kormány, tartva a ki tudja, milyen következményekkel járó botránytól, megtagadott mindenféle kapcsolatot, de titokban reménykedtek sikerükben, hogy nem kerül osztrák tulajdonba Nyugat-Magyarország legszebb vidéke. Az „Elöl tűz, hátul víz!” felkelő sors nem kímélte a már támoltyágig kimerülteket, mégsem fordítottak hátat odavesztett bajtársaik sírjának. Segítséget is kaptak az Erdészeti Akadémia hallgatói-

ből jelentkezett önkéntesektől, és a fiatal, tapasztalatlan diákok mosolyogva kúsztak, rohamoztak, lőttek.

Szeptember 22-én csoda történt, hiszen egy osztrák csendőrtiszt magas rangú katona társaságában fehér zászlóval kért tárgyalási lehetőséget a rongyosok parancsnokától, fegyverszünetet javasolva, hogy ők nem lépik át a történelmi magyar határt, cserében viszont a felkelők se portyázzanak a másik oldalon. Ilyen alku szinte példa nélküli, hiszen a hivatalos hadseregek sehol nem bocsátkoznak tárgyalásokba a törvénytelenekkel, de most bíztak a gárda szavahihetőségében, és nem csalódtak. A kulisszák árnyékában viszont taktikáztak a kormányok, mert az osztrák uralom megszűnt, a szerb demarkációs vonaltól a Fertő aljáig mindenütt Héjjas Iván harcosai felügyelték a fontosabb utakat, síneket, magaslatokat. Horthy és környezete, félve az antant közbeavatkozásától, úgy tett, mintha semmi köze nem lenne a nyugati végek visszacsatolásához. A tétovaságot tapasztalva lépett porondra báró Prónay Pál, és ezen a megyényi területen létrehozta Lajta-bányságot, hogy független államként szerepeljen a népszavazásig. Az ünnepélyes ceremóniára 1921. október 5-én került sor Felsőőr község főterén, ahol részt vettek a települések bírái, jegyzői, papjai, és hűsgesküt tettek.

Nyíltan elszakadtak az anyaországtól, közigazgatást szerveztek, bélyeget nyomtattak, rendelkeztek sajtóval, csupán kabinetet nem tudtak alakítani, mert a miniszterségre kiszemelteket nem lehetett nélkülözni a frontvonalakon, ahol arra vigyáztak, hogy Lappinccs és Pinka mentén zavartalanul végezhessek őszi betakarítási munkáikat a falusiak. Ám ez a felemás helyzet nem tarthatott a végtelenségig, a Sopron és környéke népszavazását köve-

tően Teleki Pál miniszterelnök kenyértörésre vitte a dolgot. Rábeszélte Prónayt, hogy mondjon le, Héjjas Ivánék is hazafelé vették útjukat, 1921 telén, de nem örökre, mert 1938-ban a még erőben levők és példájukat követni akarók elsőként vettek részt a Felvidék visszacsatolásában, a rongyosgárda életre kelt!

A fegyelem változatlan

Az 1919-es vörösuralom tapasztalatait összegezve az 1921. évi III. törvénycikkkel új rendeleteket alkottak az állami és társadalmi rend védelmére. Ennek végrehajtását a mindenkori belügyminiszter felügyeletével a m. kir. Rendőrségre és Csendőrségre bízta. Igen szigorúan vették a törvényes rend felforgatására, megsemmisítésére tett kísérleteket, illetve valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának érvényesítését. Ezzel biztosították jogi alapot a kommunisták illegálitáshoz kényszerítéséhez, statáriális felelősségre vonásukhoz. Ám mindazokat a csendőröket, akik a parancs végrehajtására törekedtek, a letartóztatásokban tevőlegesen részt vettek a két világháború között, 1945 után legtöbbjüket népbírószám elé állították és kivégezték, illetve hosszú évekre elítélték.

Idáig azonban még hosszú, hatalmas buktatókkal teli út vezetett, hiszen nem lehetett könnyű a politizálásban járhatatlannak eldönteni, hogy végrehajtsanak-e olyan parancsot, ami ellen tiltakozott eszük, lelkiismeretük. Horthy kormányzó 1920. március elsejétől gyakorolta az államfői hatalmat, és mind erősödő küzdelemben ragaszkodott véleményéhez, hogy a legitimistáknak nem lehet igazuk. IV. Károly hívei mégis hozzákézdtek a király visszahozatalának előkészítéséhez, de az

első, 1921. március 26-tól április 6-ig tartó puccskísérlet csúfos kudarccal végződött, hiszen a nagyhatalmak a Habsburg-restaurációt a Monarchia visszaállításának veszélyével azonosították. A Teleki vezette kormány lemondott április 13-án, és Bethlen gróf került helyére embereivel, bízva abban, hogy ha a Tanácsköztársaság teremtette „vis maior” nem szüntette meg a koronás uralkodó legitimitásának jogát, ennek érvényesítésére sor kerülhet. IV. Károly 1921. október 20-án indult Svájc-ból különgépen feleségével, és Dénesfalván landoltak Cziráky Antal gróf birtokán, ahonnan Ostenburg őrnagy valamint Lehár százados katonai egységeinek kíséretében vonaton utaztak a főváros felé, de sok helyütt megálltak, hogy fogadják a polgárok és a fegyveres alakulatok hódolatát. A budai várban komoly riadalmat keltett az ismételt próbálkozás, mert az antant 22-én határozottan tiltakozott a király hatalomátvételi kísérlete ellen. Ezt háborús oknak tekintették, hangsúlyozva, hogy készek az ország megszállására is. A kormányzó még ezen a napon megírta teljes józanságot tükröző levelét.

„Felség!

Súlyos lelki küzdelem után, nyomasztó aggodalom kényszere alatt kérem Felségedet, ne folytassa útját fegyveres erővel a főváros felé. A helyzet tavasz óta, midőn Felséged az országot elhagyta, nem változott. Ma is fennállnak, sőt fokozottabb mértékben, ugyanazok a gátló körülmények, amelyek akkor velem együtt Felségednek a haza sorsáért aggódó bizalmas tanácsadóit is arra indították, hogy Felségedet távozásra bírjuk. A helyzet ma még nehezebb. Tavasszal még meglepte Felséged megérkezése az egész országot és külföldet is.

Azóta azonban erre a lehetőségre a világ felkészült. Ez abból is látható, hogy a

tiltakozást, amely az előző alkalommal csak több nap múlva következett be, most haladéktalanul átnyújtották kormányunknak, mégpedig a múltkorinál sokkal határozottabb alakban, amennyiben a kisen-tente most már nyíltan fenyeget a bevonulással. Erőviszonyaink pedig időközben csak rosszabbodtak. A három oldalról benyomuló ellenséggel szemben ellenállásra képtelenek lennénk. De ha még fel is tételoznénk, ami lehetetlennek látszik, hogy a végsőkig védekező nemzet valahol mégis feltartóztathatná az ellenséget, az ország jelentős részei akkor is tönkremennének. Az ebből származó súlyos elkeseredés és téli nyomor a bolsevizmus számára egyengetné az utat. Sőt, a körülmények komoly mérlegelése arra a felismerésre vezet, hogy már korábbi időpontban is számolnunk kellett bizonyos veszedelemmel.

Mert már most is bizonyos, hogy az ellenség előnyomulása nyomán elkeseredés és anarchia támadna. A lakosság nagy részének nem olyan a hangulata, amely az egész országot Felséged mellé állítaná. A polgárháború veszedelmének elhárítására nincs hatalom. Ha Felséged fegyveres erővel továbbvonul Budapest felé, végzetünket nem kerülhetjük el, és néhány nap alatt az ország megmaradt részei is idegen kézre kerülnek. Ha Felségednek az lenne az óhaja, hogy az entente képviselőivel, velem, vagy a kormánnyal személyesen érintkezésbe lépve, a helyzetről közvetlen meggyőződést szerezhessen, ennek nincs akadálya. Felséged kis kísérettel biztonságosan teheti meg ide az utat.

Égész életemben önzetlenül teljesítettem kötelességeimet. Ma az a kötelességem, hogy jelentsem: ha Felséged fegyverrel vonulna be Budapestre, Magyarország léte megszűnne.

Legmélyebb hódolattal
Horthy"

A borítékot Vass József prelátus, népjóléti miniszter vitte a címzettnek, és Komáromban találta a vonatot, de nem engedték a király elé. Csak találgatni lehet, hogy mi lett volna, ha IV. Károly elolvassa az üzenetet, ám a helyzet másképpen alakult. Egészen Budaörsig jutott a szerelvény, ahol hat gyalogszázad, két tüzérezred, egy lovasszázad és a legendássá hősi esült egyetemi önkéntes zászlóalj képezte a kormány csapatát. A testvérharc (sebesültekkel, halottakkal) rövid ideig tartott, de a fegyelemhez szokott, falusi legényekből toborzott csendőrök hozták most is a legtöbb áldozatot. Szerencsájukre, szétszórt elhelyezésük miatt csak kevesüket mozgósíthatták, és nem kényszerültek komolyabb vérontásra. Az uralkodó, belátva helyzete reménytelenségét, a tihanyi bencés kolostorba ment, onnét Bajára vitték, és a Dunán horgonyzó Glowworm angol monitoron szállították külföldre. A Nagykövetek Tanácsa Madeire szigetére száműzte családjával, ott halt meg fiatalon, 1922. április 1-jén, ám arról még életében tudomást szerzett, hogy 1921. november 6-án a nemzetgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását.

A gazdasági helyzet súlyosbodott, munka, jövedelem nélkül tengődtek az elszakított területekről menekültek ezrei, a baloldaliak szitogatták is az elégedetlenkedéseket, és a kormánynak a reménytelenül szűkös anyagi helyzetben is gondoskodnia kellett a közbiztonságról, a vámőr-ségek működéséről. Az 1922. évi VII. törvénycikk a Csendőrség létszámát 12 ezer főben állapította meg, ebből 600-an rendelkezettek tiszti rendfokozattal. Az orvosok, irodisták, számvevők, gazdasági ügyekkel foglalkozók nem számítottak a keretbe, sem egyenruhát, sem fegyvert nem kaptak, de ragyogó lehetőség volt a tartalékosok „bujtatott” alkalmazására, a

kéznel levőségükre. A csehek, románok, szerbek szigorúan ellenőrizték a fegyveres testületekkel kapcsolatos antant követelmények betartását, ezért olykor szolid hazugságokkal vezették félre az ország háromnegyedét elrablókat.

A törvény értelmében továbbra is önkéntes jelentkezőkből egészíthették ki a személyzetet és a legénységi állományukat, míg a tiszték húszesztendei szolgálatra kötelezték magukat. A korábbiakhoz hasonlóan, a húszas évek közepétől igyekeztek a műszaki eszközök színvonalát emelni, a felszereléseket gyarapítani. Különlegesen berendezett helyszínelő gépkocsikat használtak, 1929-től a Pest környéki, balatoni és bécsi utak forgalmát ellenőrizték, irányították, sima, valamint oldalkocsis motorkerékpárokkal rendelkeztek a vidéki parancsnokságok. Az ide vezényelteteket, függetlenül a rendfokozattól, öt hónapos tanfolyamon okították a járművek vezetésére, karbantartására, a közlekedési szabályokra, elsősegélynyújtásra, a sérültek kórházba szállítására, a balesetek helyszínelésére, a tájékoztatásra szoruló utasok, turisták eligazítására.

A keresztény-nemzeti államelv szellemében nevelt csendőrök pontosan látták az 1928-tól kezdődő agrárválság okait,

következményeit, származásuk révén maguk is rendelkeztek némi mezőgazdasági tapasztalattal, de azt is észrevették, hogy a túltermelésre hivatkozó felvásárlók szemérmetlenül szorítják lefelé az árakat, és a tönkremenéssel viaskodóknak jókora kamattal hiteleznek rövid lejáratú kölcsönöket. Mégsem tettek semmit, feladtuk a rend védelme volt: hiába töprengtek az érthetetlen, hogy miért mondott le 10 év után Bethlen miniszterelnök, kiknek az érdekeit szolgálta a Károlyi-kormány „szükségrendelete”. Ehhez jött még az 1931. szeptember 13-i biatorbágyi mérénylet, majd a gyülekezési jog korlátozása, a rögtönítélő bíróságok hatáskörének kiterjesztése. A kakastollasok utasításul kapták a belügyminisztériumtól, hogy a karhatalom által képviselt államhatalomnak nem szabad alulmaradni. Lőttek a Nyírségben a Hajdúságban, a Viharsarok falvaiban; Pacsán 1932. február 8-án dördült el az a csendőrsortűz, aminek előidézői az MSZDP bujtogatói voltak, míg az áldozatok vértlen parasztok, ám ez nem érdekelte sem őket, sem a KMP vezetőit. Bűnbakok kellettek!

(A befejező részt a következő számban közöljük.)

Hajnal László Gábor

Felhasznált irodalom

Preszly Lóránd: *A Magyar Királyi Csendőrség története, 1881–1918.* A Honvédelmi Sajtóvállalat Rt. kiadása, 1920, Budapest.

Dr. Rektor Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története.* Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, Ohio, USA, 1980.

Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Buenos Aires, Argentína, 1953.

Magyarország története, 1918–1919/1919–1945. Akadémia Kiadó, 1988, Budapest.

A Rongyos Gárda harcai. A szerző és megjelenési időpont ismeretlen. Felelős kiadó: Benkő Antal, Stephaneum Nyomda, Szentkirályi u. 28., Budapest.